

Endülüs Şiirinde Hiciv *Satire in Andalusian Poetry*

Mahmut Üstün*

Öz

Karşıdaki kişi veya kişileri yermek, aşağılamak veya alaya almak için nazmedilen hiciv şiirleri, insanoğlunun fitratında var olan üstünlük mücadelesinden olsa gerek Arap şiirinin bütün dönemlerinde kendisine geniş bir yer bulmuştur. İlk dönemlerde klasik kasidenin ana temalarından biri iken zamanla müstakil bir tür haline gelen hiciv şiirleri, Endülüs şiirinin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Endülüs'te farklı din ve etnik unsurların bir arada yaşaması ve fetihten hemen sonra başlayan siyâsî istikrarsızlık, Endülüs hiciv şiirlerinin gelişmesindeki en önemli iki başlık olarak kabul edilebilir. Bu çalışmada genel anlamda hiciv hakkında malumat sunulduktan sonra hiciv şiirlerinin Endülüs'e ulaşmadan önceki durumu hakkında bilgiler verilmiş, Endülüs'te fetihten yıkılışa kadar geçen sürede Endülüs hicivinin sınırları çizilmiş ve farklı hiciv türlerinden örnekler verilmiştir. Örnekleri verilen Endülüs hiciv şiirleri, hicvedilen kişi sayısına göre bireysel veya topluluk, hiciv konusuna göre ise siyâsî, sosyal ve dîni hiciv olmak üzere toplam beş başlık altında ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap Edebiyatı, Endülüs, Endülüs Şiiri, Hiciv

Abstract

The satirical poems that have been composed to humiliate or ridicule the other person or people, have found a wide place for itself in all periods of Arabic poetry owing to the struggle for superiority in the nature of man. Satirical poems which while one of the main themes of classical ode in the early periods have become an independent genre in time, have constituted an important part of Andalusian poetry. The coexistence of different religious and ethnic elements in Andalusia and the political instability that started right after the conquest can be regarded as the two most important topics in the development of Andalusian satirical poetry. In this study, after providing information about satire in general, information about the situation of satirical poems before reaching Andalusia has been given. The limits of Andalusian satire are drawn from the conquest to the collapse of Andalusia and examples of different types of satire have been given. The examples which have been chosen from Andalusian satirical poems, are discussed under a total of five headings: individual or group according to the number of people satirized, and political, social and religious satire according to the subject of satire.

Keywords: Arabic Literature, Andalusia, Andalusian Poetry, Satire

* Dr. Arş. Gör., Kars Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslâm Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı, Kars, Türkiye.

E-mail: mhmtstn@hotmail.com

 <https://orcid.org/0000-0002-4902-1051>

Corresponding Author/Sorumlu Yazar:

Mahmut Üstün,
Dr. Arş. Gör., Kars Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslâm Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı, Kars, Türkiye.

Submission/Başvuru:

09 April/Nisan 2021

Acceptance /Kabul:

17 May/Mayıs 2021

Citation Atfı/:

Üstün, Mahmut. "Endülüs Şiirinde Hiciv", İstanbul Journal of Arabic Studies (ISTANBULJAS), 4/1 (2021/1), 95-120.

Extended Abstract

The word Andalusia, whose literal meaning could not even be determined, has been used for the lands owned by Muslims during their time in the Iberian Peninsula. As a result of the conquest activities between 711-714, the Iberian Peninsula was captured by Muslims and some parts of the peninsula remained under Muslim rule until 1492. During this eight centuries of domination in the Iberian Peninsula, many different states have had a say. The states that were established or ruled in Andalusia can be discussed politically under five headings as the Conquest and Governors Period (711-756), Andalusian Umayyads (756-1031), Mulūk al-Tawāif (1031-1090), Almoravids Period (1090-1147), Almohad Period (1147-1229) and the period of the Banī al-Ahmar / Nasrids (1238-1492). The political events or instability in all these periods have found a large place in the literary activities performed in Andalusia.

Although satire, one of the oldest themes of Arabic poetry, was carried to Andalusia through the soldiers who took part in the conquest of Andalusia, it has been indicated in sources that the first seeds of the satire of Andalusia was planted by Mughis al-Rūmī (d. 118/736) who came to Andalusia to solve the problems that began during the governors' period. The fact that the soldiers engaged in conquest activities were members of the Umayyad state and the Umayyads had a say until 756 clearly shows the influence of the Umayyads in the literary activities of this period in general and in the satirical poems in particular. Although the information about the poetry of this period is on suspicion, it would not be wrong to say that the satire of this period developed under the shadow of tribalism due to the influence of the Umayyads. The important satire master of this period is Abu'l-Ajrab (d. 138/756).

When the Abbasid revolution took place in the East, the decision of killing members of the Umayyad dynasty has been given. Above this, Abd al-Rahman I has come to Andalusia with members of the dynasty, including poets, and has laid the foundations of the Andalusian Umayyads here. In this process, which was divided into two periods as Emirate (756-929) and Khilafah (929-1031), the subject of satirical poems was mostly the struggle of Arabs and non-Arab nations for superiority. The names such as Yahya al-Ghazāl (d. 250/864), Mu'min b. Sa'īd (d. 267/880), al-Khalfāt (d. 302/914) were prominent poets with their satirical poems in this period.

Strong families who lived in Andalusia and did not speak much for various reasons in previous periods have declared their independence after the fall of the Andalusian Umayyad state that is, the Mulūk al-Tawāif period has started. Each city has become a different state, and they have entered a struggle for supremacy among themselves. Thus, some sultans have been praised and some have been satirized. During this period, Jews who were brought to high office have been satirized a lot. The names that came to the fore with their satires in this period were Abū 'Amir al-Asīlī (d. ?), al-Sumaysir (d. 480/1087), Wellāde bint al-Mustakfī (d. 483/1091) and Ibn Zeydūn (d. 463/1071).

Continuous internal conflicts and Christian pressures during the Mulūk al-Tawāif period have caused Andalusians to seek help from the Maghrib. The cries for help have been

answered and Almoravids under the leadership of Yusūf b. Tashfīn came to Andalusia and took over the administration between 1090-1147. Although Almoravids' coming to Andalusia strengthened the power of the religion of Islam in the Iberian Peninsula, as a result of some negative situations, they were harshly criticized and satirized by Andalusians. The prominent satirical poets of the period are Ibn Sāre al-Shenterīnī (d. 517/1123), al-A'mā al-Tutaylī (d. 525/1131), known as Bashār of Andalusia al-Mahzūmī (d. 541/1146) and Nazhūn bint al-Kalā'ī (d. 550/1155).

The inconsistent behaviors of the dignitaries of the Almoravids period in Andalusia and the aid cries of the religious groups operating in Andalusia have caused the beginning of a second Maghrib origin state, the Almohad period (1147-1229) of in Andalusia. In the period of the Almohads that was born as a religious movement, although poetic activities declined compared to previous periods, satirical poems have not lost much from their existence. It has been indicated that the poetry of the Almohad period consists of satire, the poets of the period have used satire without calculation, satire was mostly the subject of state administrators and even some rulers have stayed away from poets since they feared the satires of the poets. Famous satirists of this period are Ibn Sahl al-Yakkī (d. 560/1164), who is known as Ibn al-Rūmī of the century, Abu Ali al-Dabbag (d.?), who is known as the person who started satire with *zajal* and Ali b. Hazmūn (d. 614-620/1217-1223).

Looking at the period of the Banī Ahmer/Nasrīds (1238-1492), who managed to survive in the peninsula for more than a quarter of a century, it can be said that satirical poems have shrunk in terms of both subject and number compared to the previous periods. The biggest reason for this may be their being stuck in the southern part of the peninsula or their efforts to survive. The subjects of the satirical poems of this period were viziers, judges, corrupt society, disorders in scientific life and women. One of the reasons that makes the satire poems of this period different from the previous periods is that the sultans were not the subject of satire, except for some odes. Sultans being the last representatives of the religion of Islam in Iberia or being the descendants of Sa'īd b. Ubada (d. 14/635 [?]), one of the prominent figures of Ansar, may be the factors that save the sultans from being the subject of satirical poems. Although there was not the famous satirical poet who grew up in this period, Ibn al-Hāc al-Bellefīki (d. 680/1281), Abū Hayyān al-Andalusī (d. 745/1344), Ibn Juzay al-Kelbi (d. 757/1356), Ibn al-Khatib (d. 776 / 1374-75) and Abd al-Karīm al-Kaysī (d. 895/1489) are prominent names in this field.

GİRİŞ

Türk dilinde hiciv veya yergi olarak isimlendirilen hecv (هجو) veya hicâ' (هجاء) sözcüğü, Arap dilinde “şiiir ile küfretmek-sövmek, birisini yermek veya birisini şikâyet etmek, birisini ayıplamak, birisinin kusurlarını saymak, övgünün zıddı ve heceleme” gibi anlamlara gelmektedir.¹ Kullanılmaya başlandığı dönemden bugüne kadar aynı anlamı taşıyan veya anlam daralmasına uğramayan hicâ' kelimesi, Arap edebiyatında hiciv/yerghi şiiirleri için kullanılan bir terim haline gelmiştir. Arap şiiirinin en eski temalarından biri olan hicvin ilk örneklerinin irticalen söylenen recezler halinde olduğu muhtemeldir. Sonraki dönemlerde geleneksel kasidenin bir bölümü olan hiciv şiiirleri zamanla müstakil bir tür haline gelmiş ve şiiir mecmualarında veya divanlarda hiciv türü şiiirler için ayrı ayrı bablar oluşturulmuştur.²

İnsanoğlunun günlük yaşamının bir parçası olan medih, mersiye veya gazel temalı şiiirler gibi hiciv temalı şiiirler de içtimai hayatla çok kuvvetli bir bağa sahiptir.³ Câhiliye döneminde kabileler arasında yaşanan üstünlük mücadeleleri düşünüldüğünde veya bir kabile övülürken birisinin yerilmesi gereken bir durum göz önüne alındığında hiciv temalı şiiirlerin o dönemdeki ehemmiyeti ve ne derece kaçınılmaz olduğu daha iyi anlaşılacaktır.

Cahiliye döneminde bir şairin birilerini hicvetmek istediği zaman kâhinlerin elbiselerine benzer özel bir elbise giydiği, saçlarını tıraş ettiği ve iki kâkül bıraktığı, başının yarısını boyadığı ve sadece bir ayağına sandalet giydiği rivayet edilmiştir.⁴ Bireysel ve topluluk hicvinin her ikisinin de örneklerine rastlandığı bu dönemde hicvin konusunu daha çok kişinin veya kabilenin korkaklık, cimrilik, ırz, namus, şeref, nesep ve kadınlara dil uzatma gibi olgular oluşturmuştur. Bu dönemde hemen bütün şairler hiciv temalı şiiirler nazmetmiş olsa da önce çıkan isimler, Tarafa b. el-‘Abd (ö. 564 [?]), en-Nâbiğa ez-Zübyânî (ö. 604), Züheyr b. Ebî Sulmâ (ö. 609 [?]),Evs b. Hacer (ö. 620) ve el-Hutay’a (ö. 59/678 [?]) şeklinde sıranabilir.⁵

Sadru'l-İslâm dönemine gelindiğinde ise hiciv temalı şiiirler de diğer bütün şiiir türleri gibi Hz. Peygamber'in telkinleriyle meydana gelen değişimden nasibini almıştır. En basit örneğiyle müşrik şairler Hz. Peygamberi ve Müslümanları hicvederken Hz. Peygamber, Müslüman şairlerden hicveden şairin kabilesinin değil bizzat kendisinin hicvedilmesini istemiş bundan dolayı da topluluk hiciv türünde bir gerileme ve bireysel hiciv türünde bir fazlalık görülmüştür. Arap kültürünün bütün dönemlerinde bir silah olarak kullanılan şiiir, bu dönemde Hz. Peygamber'in İslâm dini için verdiği mücadelede bir hizmet vasıtası olarak değerlendirilmiştir. Lafız ve

¹ Ebû'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, thk. Ahmed Fâris, Beyrût: Dâru Sâdir, h. 1400, c. XV, s. 353; Muhammed b. Ebû Bekir er-Râzî, *Muhtâru's-Sihâh*, thk. Mahmud Hâtur, Beyrût: Mektebetü Lübnan, 1995, s. 705.

² Nihad M. Çetin, *Eski Arap Şiiri*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2011, s. 67-70.

³ Çetin, *Eski Arap Şiiri*, s. 75.

⁴ Şevkî Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî (I) (el-'Asru'l-Câhili)*, Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1960, s. 197.

⁵ Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-I Cahiliye Dönemi*, Erzurum: Fenomen Yayınları, 2009, s. 134.

üslup açısından Câhiliye dönemi hicvinin bir devamı olan fakat İslâm dininin getirdiği ilkeler sayesinde biraz daha ölçülü olan Sadru'l-İslâm dönemi hiciv şiirlerinin konusunu, daha çok müşriklerin geçmişteki ayıpları, kusurları, savaşlardaki başarısızlıkları, İslâm dinine karşı olan muhalefetleri ve küfürleri gibi konular oluşturmuştur.⁶ Bu dönemde hicivleriyle öne çıkan isimler ise Hassân b. Sâbit (ö. 60/680 [?]), Kâ'b b. Mâlik (ö. 50/670), Abdullah b. Revâha (ö. 8/629), el-'Abbâs b. Mirdâs es-Sülemî (ö. 18/639) ve 'Adıyy b. Hâtem et-Tâî (ö. 67/687)'dir.

Emevîler dönemine gelindiğinde tekrar canlanan kabilecilik anlayışı ve şu'ubiyye⁷ hareketinin gölgesinde canlanan hiciv şiirleri, Hariciler, Şiiler ve Zübeyriler'in yönetimi ve idareyi sert bir dille eleştirmeleri sonucunda siyasî bir kimlik kazanmış ve farklı bir boyuta ulaşmıştır. Hatta Arap edebiyatında hiciv denilince akla ilk gelen isimlerin bu dönemde nakîza şiirleriyle meşhur olan el-Ahtal (ö. 92/710-11), Cerîr (ö. 110/728 [?]) ve el-Ferezdak (ö. 114/732) olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu isimlere ek olarak Yezîd b. Muferrîğ el-Himyerî (ö. 69/688), el-Hakem b. 'Abdel (ö. 106/725) ve Sâbit Kutna (ö. 110/729) gibi isimler de bu dönemin önemli hiciv şairlerindedir. Bu dönemin hicvinin konularını, önceki dönem hiciv konularına ek olarak zındıklık, münafıklık, bid'atçılık, fâcirlik, zulüm ve zorbalık gibi hususlar oluşturmuştur.⁸

Abbâsîler döneminde gelişen ve değişen medeniyet kendisini şiirde ciddi derecede göstermiş ve bu dönemde Arap edebiyatının simgesi haline gelen şairler yetişmiş ve şiirler nazmedilmiştir. Hiciv şiirleri de bu tür gelişmelerden nasibini almış ve Emevîler döneminde ortaya çıkan şu'ubiyye hareketi bu dönemde meyvelerini vermiştir. Araplar, acemler ve şehirler özellikle hicve konu olarak seçilmiş ve geleneksel hicvin yanı sıra sosyal ve siyasal hiciv türünde de örnekler verilmiştir. Bu dönemde nazmedilen hiciv şiirlerinin konusunu ise önceki dönemlerin konularına ek olarak daha çok bireysel hiciv başlığı altında ele alınabilecek olan ve şairler arasında cereyan eden vücut kusurlarını mücuna varan bir dille konu edinen tartışmalar oluşturmuştur. Bu dönemin öne çıkan şairlerinin hemen hemen hepsinin hiciv temalı şiirleri olmasına rağmen Hammâd 'Acred (ö. 161/778 [?]), Beşâr b. Bürd (ö. 167/783-84), Seyyid el-Himyerî (ö. 173/789), Ebû Nüvâs (ö. 198/813 [?]), Di'bil el-Huzâ'î (ö. 220/835) ve İbnu'r-Rûmî (ö. 283/896) gibi isimler dönemin hiciv üstadları olarak kabul edilebilirler.⁹

⁶ Sirâcuddîn Muhammed, *el-Hicâ' fi'ş-Şi'ri'l-'Arabî*, Beyrût: Dâru'r-Râtib el-Câmi'iyye, ty., s. 21; Kenan Demiryak, *Arap Edebiyatı Tarihi-II Sadru'l-İslâm Dönemi*, Erzurum: Fenomen Yayınları, 2009, s. 102-104.

⁷ Geniş bilgi için bkz. Mustafa Kılıçlı, *Arap Edebiyatında Şuûbiyye*, İstanbul: İşaret Yayınları, 1992.

⁸ Sirâcuddîn Muhammed, *el-Hicâ' fi'ş-Şi'ri'l-'Arabî*, s. 26; Kenan Demiryak, *Arap Edebiyatı Tarihi-III Emevîler Dönemi*, Erzurum: Fenomen Yayınları, 2012, s. 59-60.

⁹ Şevkî Dayf, *Târihu'l-Edebi'l-'Arabî (3) (el-'Asru'l-'Abbâsî el-Evvel)*, Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1963, s. 359; Şevkî Dayf, *Târihu'l-Edebi'l-'Arabî (4) (el-'Asru'l-'Abbâsî es-Sânî)*, Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1973, s. 428-429; Sirâcuddîn Muhammed *el-Hicâ' fi'ş-Şi'ri'l-'Arabî*, s. 47.

1. Fetih'ten Yıkılışa Endülüs Hicvine Genel Bir Bakış

Doğu Emevîleri döneminde 711-714 yılları arasında fethi tamamlanan İber yarımadası, 1492 yılına kadar Müslümanlara ev sahipliği yapmıştır. Bu süre içerisinde beş farklı devlet Endülüs'te hüküm sürmüştür. Müslümanlar'ın yarımada yaptıkları ilk işlerden birisi yarımada'nın ismini "Endülüs" şeklinde değiştirmek olmuştur.¹⁰ Fetih faaliyetlerinden sonra 756 yılına kadar geçen dönem Valiler dönemi olarak adlandırılmıştır. Kaynaklarda bu dönemin şiiri hakkında pek fazla bilgi olmadığı ve günümüze ulaşan bilgilerin çoğunluğunun ise zan üzerine olduğu bilgisi verilmiştir.¹¹ Fakat hiciv şiirlerinin bu bilgiden kısmen de olsa muaf olduğu söylenebilir. Çünkü siyâsî istikrarsızlık dönemi olarak bilinen bu dönemde Târik b. Ziyâd (ö. 102/720) ile Mûsâ b. Nusayr (ö. 98/717)'in bozulması üzerine Endülüs'e gelen ve aralarındaki anlaşmazlıkları iyice alevlendiren Emevî halifesi Velîd b. Abdülmelik'in elçisi şair Muğîs er-Rûmî (ö. 118/736)'nin hiciv tohumlarını Endülüs'e ektiği rivayet edilmiştir. Muğîs er-Rûmî'nin kaynaklarda zikredilen tehdit ve entrika içerikli beyti şu şekildedir:¹² (Tavîl)

1- أَعْنَتُكُمْ وَلَكِن مَّا وَقَيْتُمْ فَسَوَّفَ أَعَيْتُ فِي غَرْبٍ وَشَرْقٍ

1- Size yardımcı oldum, el uzattım ama siz vefa göstermediniz, işte bu yüzden Doğu'yu ve Batı'yı mahvedeceğim.

İber yarımadasının fethinin Doğu Emevîleri döneminde fethedilmesi, fetih faaliyetlerinde bulunan Araplar'ın Doğu'dan gelmiş olmaları, Valiler döneminde Endülüs'ün Doğu'dan yönetilmesi ve Endülüs'e gelen halkın henüz Endülüs'ün sosyal ve kültürel ortamına ayak uydurmaması gibi etkenler göz önüne alındığında, Valiler döneminde nazmedilen hiciv temalı şiirler de dâhil olmak üzere hemen hemen bütün şiir temalarının Doğu Emevî şiirleri ile aynı özellikleri taşıdığı görülecektir. Daha çok kabileciliğin hicvin konusunu oluşturduğu bu dönemde hicivleriyle öne çıkan isim methiye şiirleriyle de meşhur olan Ebû'l-Ecreb (ö. 138/756)'dir.¹³

Abbâsî ihtilalinin gerçekleşmesi sonucunda Emevî hanedanına mensup kişilerin I. Abdurrahman önderliğinde Endülüs'e gelmesiyle başlayan Endülüs Emevîleri dönemi (756-1031) Emirlik (756-929) ve Hilâfet dönemi (929-1031) olarak iki kısma ayrılır. Endülüs Emevîleri dönemi hiciv şiirlerinin konusunu ise Araplar ile Arap olmayan milletlerin birbirlerine karşı olan üstünlük mücadelesi oluşturmuştur.

¹⁰ İber yarımadasının isminin "Endülüs" şeklinde değiştirilmesi, h. 98/716 yılında basıldığı bilinen dinarın bir yüzünde Latince "Hispania'da basıldı", diğer yüzünde ise "el-Endelüs'te basıldı" ibaresine dayanmaktadır. Bu konu hakkında geniş bilgi için bkz. Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları Siyasi Tarih*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016, s. 52-53.

¹¹ Ahmed Heykel, *el-Edebu'l-Endelusi mine'l-Feth ilâ Sukûti'l-Hilâfe*, Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1985, s. 64.

¹² Ebû'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed et-Tilimsânî el-Fâsî el-Makkarî, *Nefhu't-Tib min Ğusni'l-Endelusi'r-Ratib*, thk. İhsân 'Abbâs, Beyrût: Dâru Sâdır, 1968, c. III, s. 14.

¹³ Heykel, *el-Edebu'l-Endelusi mine'l-Feth ilâ Sukûti'l-Hilâfe*, s. 61-64.

Yahya el-Ğazzâl (ö. 250/864), Mü'min b. Sa'îd (ö. 267/880), el-Kalfât (ö. 302/914) gibi isimler bu dönemde hiciv şiirleriyle öne çıkan şairlerdir.¹⁴

Endülüs Emevîleri devletinin yıkılmasındaki etkin sebeplerden birisi olan ve dönemin hiciv şiirlerinin en önemli konusunu oluşturan farklı milletlerin birbirlerine karşı başlatmış oldukları üstünlük mücadelesinin Endülüs'te Mülûkü't-Tavaîf döneminde (1031-1090) en üst noktaya taşındığı ve hiciv şiirlerinin de bu doğrultuda gelişme gösterdiği söylenebilir. Mülûkü't-Tavâif döneminde hükümdarların kendi propagandalarını yaptırıp diğer hükümdarları yermek için şairlere yüksek makamlar bahsetmesi ve gezici şairler aracılığıyla bu tür şiirlerin kazanç vesilesi haline getirilip şehir devletlerin her bir köşesine ulaştırılması gibi işlemler ise hiciv şiirlerinin yaygınlık kazanmasına vesile olmuştur. Fakat bu dönemin en önemli hiciv savaşlarının ise Gırnâta Yahudilerine karşı icra edildiği de bir gerçektir. Bu dönemde hicivleriyle öne çıkan isimler ise Ebû 'Âmir el-Asîlî (ö. ?), es-Sümeysir (ö. 480/1087), Vellâde bint el-Mustekfî (ö. 483/1091) ve İbn Zeydûn (ö. 463/1071)'dur.¹⁵

Mülûkü't-Tavaîf döneminde şehir devletlerin kendi aralarında yaşadıkları kargaşa neticesinde Hristiyan baskıları iyice artmış ve durum karşısında çaresiz kalan İslâm devletleri Mağrib'de kurulan Murâbitlar devletin yardım istemiştir. Murâbitlar'ın İber yarımadasındaki hâkimiyetleri 1090-1147 arasını kapsamaktadır. Şiirin zirve dönemlerinden birisini yaşadığı Murâbitlar döneminde, hicvin Endülüs'te zirvesini gördüğü, Endülüs hicvine damga vuran isimlerin bu dönemde yetiştiği, hiciv şairlerinin bir önceki döneme göre daha cesur olduğu ve yöneticileri dahi bağırarak hicvettikleri rivayet edilmiştir. Bu dönemin hiciv konularını daha çok tutarsız davranışlar sergileyen sultanlar, vezirler, fakihler ve devlet ricali oluşturmuştur. Bu durumun sebebi ise Endülüslü şairlerin yeni yönetime karşı sergiledikleri tavır olabilir. Dönemin öne çıkan hiciv şairleri ise İbn Sâre eş-Şenterînî (ö. 517/1123), el-A'mâ et-Tutaylî (ö. 525/1131), *Endülüs'ün Beşşâr*'ı diye anılan el-Mahzûmî (ö. 541/1146) ve Nezhûn bint el-Kalâ'î (ö. 550/1155)'dir.¹⁶

Murâbitlar dönemi hicvinin temel konusunu oluşturan devlet ricalinin tutarsız davranışları ve Endülüs'te faaliyet gösteren dinî grupların yardım çılgınlıkları gibi etkenler, Endülüs'te Muvahhidler döneminin (1147-1229) başlamasına vesile olmuştur. Dinî bir hareket olarak doğan Muvahhidler döneminde şiirsel faaliyetler önceki dönemlere nazaran gerilemiş olmasına rağmen hiciv şiirleri varlığından pek fazla bir şey kaybetmemiştir. Muvahhidler dönemi şiirinin hicivden oluştuğu, dönemin şairlerinin hicvi hesapsız bir şekilde kullandıkları, hicve daha çok devlet yöneticilerinin konu edildiği ve hatta bazı yöneticilerin şairlerin hicivlerinden korktukları için şairlerden özellikle uzak durdukları rivayet edilmiştir. Bu dönemin meşhur hicivcileri ise asrın *İbnu'r-Rûmî*'si diye anılan İbn Sehl el-Yekkî

¹⁴ Faruk Çiftçi, "Endülüs'te Hilafet Dönemi Edebi Çevresi (316-422/929-1031)", Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1999, s. 79-85.

¹⁵ Şevkî Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî (8) ('Asru'd-Düvel ve'l-İmârâti'l-Endelus)*, Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1989, s. 224-225; Mustafa Çınar, "Endülüs'te Mülûkü't-Tavâif Dönemi Edebi Çevresi (392-424/1031-1090)", Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2002, s. 121-124.

¹⁶ İhsân 'Abbâs, *Târîhu'l-Edebi'l-Endulusi 'Asru't-Tavâif ve'l-Murâbitîn*, Ammân: Dâru's-Şurûk, 1997, s. 120; Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî (8) ('Asru'd-Düvel ve'l-İmârâti'l-Endelus)*, s. 227-228.

(ö.560/1164), zecelle hiciv başlatan kişi olarak bilinen Ebû Ali ed-Debbâğ (ö. ?) ve Ali b. Hazmûn (ö. 614-620/1217-1223)'dur.¹⁷

Çeyrek asrı aşkın bir süre yarımada da ayakta kalmayı başaran Benî Ahmer (Nasrîler) (1238-1492) dönemine bakıldığında hiciv türü şiirlerin hem konu hem de sayı bakımından önceki dönemlere nazaran bir daralma yaşadığı söylenebilir. Bunun en büyük nedeni, yarımada'nın güney kısmına sıkışıp kalmaları veya varlıklarını devam ettirebilme çabaları olabilir. Bu dönemin hiciv şiirlerinin konularını vezirler, kadılar, bozuk toplum, ilmi hayattaki bozukluklar ve kadınlar oluşturmuştur. Bu dönemin hiciv şiirlerini önceki dönemlerden farklı kılan şeylerden birisi ise bazı kasideler dışında sultanların hicve konu edilmemiş olmasıdır. Sultanların İslâm dininin İber'deki son temsilcileri olmaları veya soylarının Ensâr'ın önde gelenlerinden biri olan sahâbî Sa'd b. Ubâde (ö. 14/635 [?])'ye dayanıyor olması, sultanları hiciv şiirlerine konu olmaktan kurtaran etkenler olabilir. Bu dönemde yetişen meşhur hiciv şairi olmamasına rağmen İbnu'l-Hâc el-Bellefikî (ö. 680/1281), Ebû Hayyân el-Endelusî (ö. 745/1344), İbn Cüzey el-Kelbî (ö. 757/1356), İbnü'l-Hatîb (ö. 776/1374-75) ve 'Abdulkerîm el-Kaysî (ö. 895/1489) gibi isimler bu alanda öne çıkan isimlerdir.¹⁸

2. Endülüs'te Hiciv Şiirlerinin Gelişmesine Etki Eden Unsurlar

Genel anlamda edebiyatın özel anlamda ise şiirin toplumun sosyal ve kültürel değerleri ile çok yakın bir bağı bulunmaktadır. Bundan dolayı toplum ve kültür edebiyatın şekillenmesi ve gelişmesinde rol oynayan en önemli unsurlar arasında yer almaktadır. Kültür ve şiir ilişkisinin en iyi görülebileceği yerlerden birisi ise Endülüs şiiridir. Hatta Endülüs şiirinin Endülüs kültürünün veya toplumunun yansıması olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Endülüs hiciv şiirleri de bu durumdan nasibini almıştır. Endülüs hiciv şiirlerinin oluşmasına ve gelişmesine etki eden unsurlar maddeler halinde şu şekilde sıralanabilir.

- **Siyâsî faktörler:** Bu başlık altında ilk sırayı Valiler Dönemi (714-756) süresince baş gösteren siyâsî istikrarsızlık almaktadır. Sonrasında ise Berberîlerin Araplara karşı başlatmış oldukları isyanlar ve Kayslı-Yemenli Arapların Endülüs'e gelirken beraberlerinde getirmiş oldukları "asabiyet" duygusu gelmektedir. Bu tür durumların Endülüs'te İslâm hâkimiyeti bitinceye kadar kısmen de olsa devam ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Yani Endülüs'te varlığını koruyan siyâsî istikrarsızlık ve her iki farklı ve aynı kavmin birbirlerine karşı başlatmış oldukları üstünlük mücadelesi hiciv şiirlerinin oluşmasına ve gelişmesine olumlu katkılar sağlamıştır.¹⁹
- **Sosyal/Toplumsal Faktörler:** İber yarımadası, Müslümanlar tarafından fethedilmeden önce ve fethedildikten sonra birçok farklı etnik unsura veya dine

¹⁷ Muhammed Muhyiddîn, "eş-Şi'ru'l-Endelusî fi 'Asri'l-Muvahhidîn Mukârebe li Funûnih ve Hasâisih fi'l-Fetrati'l-Ûlâ", Doktora Tezi, Câmî'atu Ebî Bekr Belkayd, 1997-1998, s. 180-183; Fevzî 'Îsâ, *eş-Şi'ru'l-Endelusî fi 'Asri'l-Muvahhidîn*, İskenderiyye: Dâru'l-Vefâ', 2007, s. 459.

¹⁸ Eymen Yûsuf İbrâhîm Cerâr, "el-Harekâtu'ş-Şi'riyye fi'l-Endelus ('Asru Benî'l-Ahmer)", Yüksek Lisans Tezi, Câmî'atu'n-Necâhî'l-Vataniyye, 2007, 99; Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî (8) ('Asru'd-Düvel ve'l-Îmârâti'l-Endelus)*, 230.

¹⁹ Cevdet er-Rikâbî, *Fî'l-Edebi'l-Endelusî*, İskenderiyye: Dâru'l-Me'ârif, 1960, s. 14.

ev sahipliği yapmıştır. Bu durum ise Endülüs'te bir arada yaşama kültürü (Convivencia) olarak tanımlanır. Avrupalı, Afrikalı ve Asyalılar gibi farklı milletlerin veya İslâmiyet, Hristiyanlık ve Yahudilik gibi farklı dinlere mensup olan kişilerin hayatlarının odak noktası olarak belirledikleri değerlerinin farklı olması, sosyal ve toplumsal olayların farklı yorumlanmasına sebep olmuş ve bu durum da kendisini hiciv şiirlerinde göstermiştir. Bu durumun daha kolay anlaşılabilmesi için Endülüs'te kadının sosyal hayattaki konumunun göz önüne alınması yeterlidir. Endülüslü kadınların dönemin diğer devletlerindeki kadınlara nazaran birçok hakka sahip oldukları ve Endülüs'te Vellâde bint el-Mustekfî (ö. 483/1091) ve Nezhûn bint el-Kalâ'î (ö. 550/1155) gibi erkeklere karşı hiciv şiiri nazmeden kadınların varlığı bilinmektedir.²⁰

- İklimsel Faktörler: Endülüs hicvine etki eden faktörlerden birisi olan iklimsel faktörler başlığı ile kastedilen şey iklimin şairin olaylara bakışı ve olayları ele alış biçimi üzerindeki etkisidir. Medeniyetin merkezinde yaşayan şairler ile çöl iklimine sahip bölgelerde yaşayan şairlerin kusur veya ayıp gördükleri şeyler arasında ciddi farklılıklar olmuş ve şairlerin hiciv dilleri de yaşadıkları bölgenin iklimine göre şekillenmiş, sert veya yumuşak olmuştur.²¹
- Çevresel/Fizikî Faktörler: Endülüs denilince akla ilk gelen şiirler, hep Endülüs'ün eşsiz doğasının ve sahip olduğu güzelliklerin konu edildiği şiirler gelmektedir. Fakat bütün ülkelerde olduğu gibi İber yarımadasında da temiz veya güzel olmayan, sanayileşmeden dolayı kökü kokuların yayıldığı, bataklıkların veya çoraklıkların hâkim olduğu ve haşerelerin sakinlerine rahat vermediği şehirler vardır. Bu gibi yerler de Endülüslü şairlerin dikkatinden kaçmamış ve hiciv şiirlerine konu olmuştur.²²
- Hicvin Amacının Dışında Kullanılması Faktörü: Hiciv şiirlerindeki asıl amaç karşıdaki kişiyi veya kabileyi yermek veya küçük düşürmektir. Fakat gelişen ve değişen toplumla beraber hiciv şiirlerine konu olan kişiler ve varlıklar da değişmiş ve bunun üzerine halkın önce gelenleri şairlerin hicivlerinden emin olmak için şairlere mal ve hediye ikramında bulunmuşlardır. Şairler ise bu durumu fırsat bilmiş ve hiciv şiirlerini bir kazanç vesilesi ve geçim kaynağı haline getirmişlerdir. Her ne kadar hiciv şiirleri amacının dışında kullanılmış olsa da sayı yönünden artmıştır.²³ Hiciv şiirleri bu yönüyle methiye şiirlerine benzemektedir.²⁴
- Edebî Eleştiri Faktörü: Endülüs hiciv şiirlerinin gelişmesine etki eden unsurlardan birisi ise Endülüs'te meşhur olan edebî eleştirmenlerin varlığıdır. Doğu'da başlayan edebî eleştirinin kendisini Endülüs'te hissettirmesi sonucunda Endülüs'te dâhilciler ve nahivciler hususunda ilk örnekleri verilen eleştiriler, hemen akabinde edipleri konu edinmiş ve birçok şiir edebî eleştiriye

²⁰ Fevzî 'Îsâ, *el-Hicâ' fi'l-Edebi'l-Endelusî*, İskenderiyye: Dâru'l-Vefâ', 2007, s. 17-18.

²¹ 'Îsâ, *el-Hicâ' fi'l-Edebi'l-Endelusî*, s. 18.

²² Nâfi' Abdullah, *el-Hicâ' fi'ş-Şi'ri'l-'Arabî el-Endelusî*, Bîrzeyt: Külliyyetu'l-Âdâb Câmî'atu Bîrzeyt, 1984, s. 29-32.

²³ 'Îsâ, *el-Hicâ' fi'l-Edebi'l-Endelusî*, s. 18-20.

²⁴ Geniş bilgi için bkz. Kenan Demirayak, "Arap Edebiyatında Şiirle Kazanma", *İslâmî Edebiyat*, 21 (1993), s. 47-53.

tabi tutulmuştur. Eleştirilenler, genel olarak şiir türlerini, şiirde kullanılan kelimelerin veya cümlelerin yapısını ve kastedilen anlama uygunluğunu belirten sert eleştirilerde bulunmuşlardır. Bu durum ise diğer şiir türlerinin olduğu hiciv şiirlerinin de kalitesinin artmasına sebebiyet vermiştir.²⁵

3. Endülüs Şiirinde Hiciv Çeşitleri

Doğu şiirinde olduğu gibi Endülüs şiirinde de hiciv şiirlerinin farklı türleri vardır. Endülüs hiciv şiirlerinin farklı tasnif şekilleri olmasına rağmen bireysel, topluluk, siyâsî, sosyal ve dinî hiciv olmak üzere beş ana başlık altında ele alınabilir.

3.1. Bireysel Hiciv

Bireysel hiciv, iki şahıs arasında meydana gelen sürtüşme veya üstünlük mücadelesi neticesinde taraflardan herhangi birisinin diğerini yediği hiciv türüdür. Fakat bu tür, karşılıklı atışmaların konu edildiği, aynı ölçü ve vezin ile yazılan nakîza türü şiirler ile karıştırılmamalıdır. Her iki türde de konu yönünden benzerlik olsa da şekil ve üslup bakımından farklılıklar bulunmaktadır. Bireysel hicivde genelde kişilerin vücut noksanları veya ahlaka aykırı düşen vasıfları başka bir ifade ile herhangi bir ferdin somut veya soyut eksiklikleri alaycı bir üslupla ele alınmıştır.

Örneğin Murâbıtlar dönemi önemli hiciv şairlerinden biri olan İbn Sâre, muhtemelen kendisinden birisini övmesi istenmiş olacak ki o kişinin övülmeye layık olmadığını, ağzının çok geniş olduğunu dile getirerek onu şöyle yermiştir:²⁶ (Basî)

- 1- أَمَا التَّنَائِيَا فِإِنِّي لَسْتُ مَتَّئِيًّا عَنِ التَّنَاءِ عَلَيَّهَا أَحَزُّ الْأَبْدِ
2- يَبْدُو لِطَرْفِكَ مِنْهَا حِينَ تُبْصِرُهَا سِنَّ كَمَثَلِ مَسِّنِّ الصَّيْقَلِ الْفَرْدِ
3- كَأَنَّ جِنَّ سَلِيمَانَ بَتَوْا فَمَهُ بُنْيَانَ تَتَمَّرَ بِالصَّفَّاحِ وَالْعَمَدِ

1- Ön dişlere gelince, sonsuza kadar onlara övgü dizmeye devam etmeyecek değilim.

2- Onlara baktığında benzersiz parlattıcı bileyle taşına benzer gibi bir diş gözükür gözüne.

3- Onun ağzını, Tedmur şehrinin bloklar ve sütunlarla inşasına benzer bir şekilde Süleyman'ın cinleri inşa etmiş gibidir.

Abdullah b. Kuleyb (ö.?) ise Zührî isimli bir şahsın burnunun çirkinliğini ve uzunluğunu şöyle diyerek hicvetmiştir:²⁷(Serî)

²⁵ Geniş bilgi için bkz. Muhammed Rıdvân ed-Dâye, *Târîhu'n-Nakdi'l-Edebî fi'l-Endelus*, Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1993; 'Îsâ, *el-Hicâ' fi'l-Edebi'l-Endelusî*, s. 20-22.

²⁶ İbn Bessâm eş-Şenterînî, Ebû'l-Hasen Alî, *ez-Zehîra fi Mehâsini Ehli'l-Cezîra*, thk. İhsân 'Abbâs, Beyrût: Dâru's-Sekâfe, 1997, c. II, s. 846.

²⁷ Nâfi' Abdullah, *el-Hicâ' fi'ş-Şi'ri'l-'Arabî el-Endelusî*, s. 113-114.

- 1- أَنْفَكَ يَا زُهْرِيَّ فِي قَبْحِهِ كَأَنَّهُ فِي صُورَةِ الْبُوقِ
2- يَفْعُدُ فِي النَّيْتِ لِحَاجَاتِهِ وَأَنْفَهُ يَمْضِي إِلَى السُّوقِ

- 1- *Ey Zührî! Burnun çirkinlik içindedir, megafon şeklinde gibidir.*
2- *Kendi ihtiyaçları için evde oturur ama burnu çarşıda vakit geçirir.*

Endülüs'te bireysel hiciv türünde öne çıkan isimlerden ikisi ise el-Mahzûmî el-A'mâ ile Nezhûn bint el-Kalâ'î'dir. Bu iki şair, birbirlerini sürekli hicvetmiş ve hicivlerinde fahiş kelimeler dahi kullanmışlardır. Karşılıklı icra edilen bu hicivlerin nakîza türünün özelliklerini taşımadığı unutulmamalıdır. Medih şiiri nazmettiğinde şiirinin zayıfladığı ifade edilen el-Mahzûmî, Nezhûn bint el-Kalâ'î'yi şöyle diyerek hicvetmiştir:²⁸ (Tavîl)

- 1- عَلَى وَجْهِ نَزْهُونٍ مِنَ الْحُسْنِ مَسْحَةٌ وَإِنْ كَانَ قَدْ أَمْسَى مِنَ الضَّوِّ عَارِيًا
2- قَوَاصِدُ نَزْهُونٍ تَوَارِكُ غَيْرَهَا وَمَنْ قَصَدَ الْبَحْرَ اسْتَقَلَّ السَّوَابِيَا

- 1- *Nezhûn'un yüzünde güzellikten sadece bir katre vardır, her ne kadar ışıktan arınmış olsa da.*
2- *Nezhûn'a yönelenlerin onun dışındakilerden vazgeçenlerdir, denize yönelen kişi ise sâkileri küçümser.*

Bireysel hiciv şiirleri, bütün dönemlerde olduğu gibi Endülüs'te de şairler arasında cereyan etmiştir. Örneğin es-Sümeysir, İbnü'l-Haddâd (ö. 480/1087)'i karakterini ve şiirini şu şekilde hicvetmiştir:²⁹ (Serf')

- 1- قَالُوا ابْنُ حَدَادٍ فَتَى شَاعِرٍ قُلْتُ وَمَا شِعْرُ ابْنِ حَدَادٍ
2- أَشْعَارُهُ مِثْلُ فِرَاحِ الرَّنَا فَتَشُّ تَجْدُ أَحْبَبْتُ أَوْلَادٍ

- 1- *Dediler ki: İbn Haddâd delikanlı bir şairdir, dedim ki: İbn Haddâd'ın şiiri nedir?*
2- *Onun şiirleri, zinadan olan yavrular gibidir, eğer araştırırsan evlatların en habîsini bulursun.*

²⁸ İbnü'l-Hatîb Ebû Abdillâh zü'l-vizâreteyn Lisânüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Saîd es-Selmânî el-Endelüsî, *el-İhâta fî Ahbâri Ğirnâta*, thk. Muhammed Abdullah 'Înân, Kahire: Mektebetu Hâncî, 1973, c. I, s. 426.

²⁹ Nâfi' Abdullah, *el-Hicâ' fî 'Şi'ri'l-'Arabî el-Endelüsî*, s. 118.

Bireysel hicvin sadece iki kişi arasında kalmamış Endülüslü bazı şairler kendilerini de hicvetmişlerdir. Bu tür hiciv şiirleri de bu başlık altında ele alınabilir. Kaynaklarda kendisini en iyi hicveden şairin kendisini “hiciv şimşeklerinden bir şimşek” diye nitelendiren Ali b. Hazmûn’un olduğu rivayet edilmiştir.³⁰ Ali b. Hazmûn, vücut ve yüz çirkinliğini hasımlarını cesaretlendirecek şekilde şöyle dile getirmiştir: (Tavîl)

- 1- تَأَمَّلْتُ فِي الْمَرْأَةِ وَجْهِي فَخَلِنْتُهُ
كَوَجْهِ عَجُوزٍ قَدْ أَشَارَتْ إِلَى اللَّهِوِ
- 2- إِذَا شِئْتُ أَنْ تَهْجُو تَأَمَّلْ خَلِيقَتِي
فَإِنَّ بِهَا مَا قَدْ أَرَدْتُ مِنَ الْهَجْوِ
- 3- كَأَنَّ عَلَى الْأَرْزَارِ مِيَّ عَوْرَةَ
تُتَادِي الْوَرَى غُضُّوا وَلَا تَنْظُرُوا نَحْوِي
- 4- فَلَوْ كُنْتُ مِمَّا تُنْبِئُ الْأَرْضُ لَمْ أَكُنْ
مِنَ الرَّائِقِ الْبَاهِي وَلَا الطَّيِّبِ الْحَلْوِ
- 5- وَأَقْبَحُ مِنْ مَرْأَيِ بَطْنِي فَإِنَّهُ
يُقَرِّقُرُ مِثْلَ الرَّعْدِ قَرَقُرَ فِي الْجَوِّ

1- Aynada yüziime dikkatlice baktım, onu eğlenceye işaret eden bir yaşlının yüzü gibi düşündüm.

2- Eğer hicvetmek istersen yaratılışıma (görünüşiime) uzun uzun bak, şüphesiz ki onda hicvetmek isteyeceğin şeyler var.

3- Düğmelerin üzerinde insanlara, görmezden gelin ve bana doğru bakmayın diye seslenen bir kusur gibidir benden.

4- Eğer toprağın bitirdiklerinden olsaydım ne parlak ve temiz ne de tatlı kokulu olurdum.

5- Görüntümün en çirkin yeri ise karnımdır, çünkü o gök gürültüsünün havada çıkardığı ses gibi guruldar.

3.2. Topluluk Hicvi

Topluluk hicvi ile kastedilen şey, şairin çeşitli sebeplerden dolayı kabilesi için başka bir kabileyi yermesidir. Bu tür hicivlerde Sadru'l-İslâm döneminde Hz. Peygamber'in telkinleriyle bir duraksama yaşanmış olsa da Câhiliye döneminden itibaren Arap hicvinin en önemli türlerinden birisi olmayı başarmıştır. İber yarımadası fetih faaliyetlerinde görev alan Arap askerlerin çoğunluğunun Mudarîler ve Yemenîler'den oluşması ve Emevîler döneminde canlanan asabiyet duygusunun Endülüs'e taşınması gibi etkenler, topluluk hicvinin Endülüs'te de devam etmesine sebep olmuştur. Fakat Endülüs'te kabile hicivlerinin I. Abdurrahman'ın Endülüs'e gelişine kadar devam ettiği söylenebilir. Valiler döneminde özellikle Kelbliler ve Kayslılar arasında devam mücadeleyi anlatan hiciv şiirlerinin konusunu ise daha çok yönetimde bulunma isteği, üstünlük mücadelesi ve ölümle sonuçlanan çatışmalar oluşturmuştur. Dolayısıyla Endülüs'te nazmedilen bu tür hicivlerin, gerçek hiciv

³⁰ Mustafa Muhammed eş-Şek'a, *el-Edebu'l-Endelusî Mevdû'âtu ve Funûnuh*, Beyrût: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1997, s. 55-56.

konusunu oluşturmadığı ve Doğu’da nazmedilen hicivlerden oldukça zayıf olduğu söylenebilir.

Endülüs’ün ilk dönemlerinde sadece kabileler arasında kullanılan bu tür, Endülüs’teki bir arada yaşama kültürünün getirdiği olumsuz neticeler vesilesiyle sonraki dönemlerde biraz değişikliğe uğramış ve artık Arap kabileler yerine Araplar, Berberîler, Müvelledler ve İspanyollar gibi farklı etnik unsurlar için kullanılmıştır. Topluluk hicvinin en güzel örneklerinin bu farklı etnik unsurlar arasında cereyan eden hiciv savaşları ile verildiği söylenebilir. Örneğin Murâbitlar döneminin önemli şairlerin biri olan es-Sümeysir, Berberîleri şöyle diyerek hicvetmiştir:³¹ (Basît)

1- رَبَّيْتُ آدَمَ فِي نَوْمِي فَقُلْتُ لَهُ أبا البرية إنَّ الناسَ قد حَكَمُوا
2- أَنَّ الْبَرَابِرَ نَسَلٌ مِنْكَ، قَالَ: إِذْنُ حَوَاءُ طَالِقَةٌ إِنْ كَانَ مَا زَعَمُوا

- 1- Adem’i gördüm uykumda ve ona dedim ki: Ey mahlukatın babası! İnsanlar hüküm veriyorlar.
2- (Diyorlar ki) Berberîler senin soyundandır, O da dedi ki: Eğer iddia ettikleri doğru ise Havvâ boş olmuştur.

Berberileri ağır bir dille hicveden şairlerin başında gelen isimlerden bir tanesi ise Abdulmelik el-Cumû‘atî (ö. ?)’dir. Kaynaklarda el-Cumû‘atî’nin Berberîler ile olan ilişkisi hakkında bilgi verilmemiş olmasına rağmen aralarında büyük sıkıntıların olduğu kesindir. Çünkü el-Cumû‘atî, iki farklı şiirinin birinde onların paylaşmayı sevmeyişi, onlardan uzak durulması gerektiğini söylerken diğerinde ise cennette dahi olsa onlarla birlikte olmak istemediğini dile getirmiş ve onların dinî inançlarını da küçümsemiştir. el-Cumû‘atî’nin birinci şiiri şöyledir:³² (Basît)

1- هُمْ الْبَرَابِرُ لَا تَرْجُوا نَوَالَهُمْ وَسَلْ مِنَ اللَّهِ تَعَجِيلَ النَّوَى لَهُمْ
2- لَا بَلَّغَ اللَّهُ قَلْبًا مِنْهُمْ أَمَلًا وَبَلَّغَ اللَّهُ قَلْبِي مَا نَوَى لَهُمْ

- 1- Onlar Berberîler’dir, onlardan hediye, pay beklemeyin, Allah’tan onların ıraklığını hızlandırmasını dile.
2- Allah, onların kalbine bir ümit vermedi ama benim kalbime onlardan uzak eyleyen şeyi bildirdi.

el-Cumû‘atî’nin diğer şiiri ise şöyledir: (Tavîl)

1- فَلَوْ كُنْتُ فِي الْفَرْدَوْسِ جَارًا لِبَرِيرٍ لَحَوْلْتُ رَحْلِي مِنْ نَعِيمِ آلِي سَقَرٍ

³¹ el-Makkarî, *Nefhu ‘t-Tib min Ğusni ‘l-Endelusi ‘r-Ratib*, c. III, s. 412.

³² Abdullah Kennûn, *en-Nubûġu ‘l-Maġribî fi ‘l-Edebi ‘l-Arabî*, Beyrût: Dâru ‘l-Kutubi ‘l-‘İlmiyye, 1971, c. I-III, s. 873.

2- يَقُولُونَ لِلرَّحْمَنِ بَابًا بِجَهْلِهِمْ وَمَنْ قَالَ لِلرَّحْمَنِ بَابًا فَقَدْ كَفَرَ

1- *Eğer Firdevs 'te bir Berberi'ye komşu olsaydım, konağımı cennetten cehenneme taşırdım.*

2- *Rahmân'a cahilliklerinden dolayı "baba" derler, her kim Rahmân'a "baba" derse kâfir olur.*

Endülüs topluluk hicivlerinde merkeze sadece Arapları almak uygun olmayacaktır. Çünkü bazen Müvelledlerin de Arapları hicvettiği görülmüştür. Hatta bazı şairlerin Müvelledleri bazılarının ise Arapları savunduğunu söylemek uygun olacaktır. Bu iki grup arasında meydana gelen hiciv savaşları daha çok nakîza türünde olmuştur. Fakat bu türler Doğu'da nazmedilen nakîza şiirleri gibi tam bir hiciv içerikli değil daha çok hicveden tarafa savunma mahiyetinde olmuştur.

Topluluk hicivleri, yukarıda belirtildiği gibi sadece Arapların tarafını tutan şairler tarafından diğer etnik unsurlar için değil bazen de diğer unsurların tarafını tutan şairler tarafından Arapları hicvetmek için nazmedilmiştir. Bu alanda öne çıkan isim ise Müvelledleri savunan el-'İblî diye maruf olan Abdurrahman b. Ahmed (ö. ?)'dir. el-'İblî, Araplar ve Müvelledler arasında cereyan eden savaşlara da gönderme yaparak İlbîre'deki Arapları şöyle hicvetmiştir:³³ (Tavîl)

1- مَنَازِلُهُمْ مِنْهُمْ قِفَارٌ بَلَّاقِعُ تُجَارِي السَّعَا فِيهَا الرِّيَّاحُ الرَّعَازِعُ

2- وَفِي الْقَلْعَةِ الْحَمْرَاءُ تَدْبِيرُ زَيْعِهِمْ وَمِنْهَا عَلَيْهِمْ تَسْتَدِيرُ الْوَقَائِعُ

3- كَمَا حَصَدَتْ آبَاءُهُمْ فِي ضَلَالِهِمْ أَسْنَنَاتُنَا وَالْمُرْهَقَاتُ الْقَوَاطِعُ

1- *Onların evleri onlar gibi metruk bir çöldür, kasırga oralarda tozla yarışır.*

2- *Sapkınlıklarının yönetimi, Hamrâ' kalesindedir ve oradaki felaketler onların üzerinde döner durur.*

3- *Daha önce de keskin kılıçlar ve mızraklarımız, onların atalarını sapkınlıkları içerisinde mahvetti.*

el-'İblî, başka bir şiirinde ise İlbîre'deki Arapları şöyle diyerek hicvetmiştir: (Tavîl)

1- قَدْ انْقَصَفَتْ قَنَائُهُمْ وَذَلُّوا وَضُضِعَ رُكْنُ عِزِّهِمُ الْأَدْلُ

2- وَقَدْ طَلَّتْ بِمَأْوَاهُمْ لَدَيْهِمْ وَهَذَا هُمْ عِنْدَنَا فِي الْبَيْرِ طَلُّ

³³ İbn Sa'îd el-Mağribî Ebû'l-Hasen Nûruddîn Alî b. Mûsâ b. Muhammed b. Abdilmelik, *el-Muğrib fi Hule'l-Mağrib*, thk. Şevki Dayf, Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1955, c. II, s. 125.

1- Onların zirveleri kırılıp ayrıldı, hakir oldular ve izzetlerinin aciz temeli yıkıldı.

2- Kanları ellerine yağdı, işte onlar İlbîre’de bizim indimizde bir çiydir.

Endülüs topluluk hicvine konu olan diğer bir unsur ise İspanyollar veya yerel halktır. Bu tür hicivlerde şiir yerine reddiye şeklinde nesir kullanılmıştır. İspanyol asıllı İbn Ğarsiye (ö. 476/1084) ve Arap asıllı Ebû Ca’fer Ahmed b. Dûdîn (ö. ?), risaleler ile topluluk hicvinde öne çıkan iki isimdir.³⁴

3.3. Siyâsî Hiciv

Siyâsî hiciv, yanlış yönetimin veya siyâsî olayların konu edildiği bir türdür. Şairler, bu tür hicivlerde genel olarak devletin zirvesinde bulunan kişilerin yapmış oldukları olumsuz işleri konu edinmişlerdir. Olumsuz durumlardan rahatsız olan bazı şairler hayatlarına mal olsa da bu duruma kayıtsız kalmamış ve yöneticileri bazen eleştirerek, bazen kötü söz söyleyerek bazen de karalayarak hicvetmişlerdir. Aslında şair, siyâsî hicivde toplumun sesi olmuştur. Endülüs’ün ilk dönemlerinde var olan siyâsî istikrarsızlık ve sonrasında Mağrib’den uzanan yardım eli gibi etkenler, Endülüs’te siyâsî hicvin dinamik kalmasına olanak sağlamıştır. Fakat Endülüs’ün son dönemlerinde yani Benî Ahmer döneminde, devlet yöneticileri İber yarımadasında İslâm dininin son temsilcileri olarak görüldükleri için siyâsî hicve maruz kalmamışlardır.

Endülüs Emevîleri devleti dördüncü halifesi II. Muhammed, fâsıklığı, ahlaksızlığı sarhoşluğu ve özellikle kadınlara ve Sekâlibe’den³⁵ olan ğılmanlara düşkünlüğü ile meşhur olmuştur. Birçok şairin hicvinden nasibini alan II. Muhammed’i ismi bilinmeyen bir şair ise şöyle diyerek hicvetmiştir:³⁶ (Vâfir)

1- أَمِيرُ النَّاسِ سَخْنَةُ كُلِّ عَيْنٍ يَبِيْتُ اللَّيْلَ بَيْنَ مُحَنَّيْنِ

2- يُجَسِّمُ دَا وَيُلْتَمُ خَدَّ هَذَا وَيَسْكَرُ كُلَّ يَوْمٍ سَكْرَتَيْنِ

3- لَقَدْ وَلُوا خِلَافَتَهُمْ سَفِيهَاً ضَعِيفَ الْعُقْلِ شَيْئًا غَيْرَ زَيْنِ

1- İnsanların emiri, bütün gözlerdeki (ağlama ile gelen)sıcaklıktır, geceyi iki kadınımının (ğılmanın) arasında geçirir.

2- Birini kucaklıyor, diğerinin yanağını öpüyor ve her gün iki kez sarhoş oluyor.

³⁴ Geniş bilgi ve risale örnekleri için bkz. ‘İsâ, el-Hicâ’ fi’l-Edebi’l-Endelusî, s. 84-92; Nâfi‘ Abdullah, el-Hicâ’ fi’ş-Şi’ri’l-‘Arabî el-Endelusî, s. 63.

³⁵ Avrupa’nın farklı ülkelerinden Endülüs’e getirilen Slav kökenli kölelerdir. Müslümanlar tarafından satın alınmış, İslamlaştırılmış ve saraylarda farklı görevlerde istihdam edilmişlerdir.

³⁶ İbn ‘İzârî Ebû’l-Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Merrâkuşî, el-Beyânü’l-Muğrib fi Ahbâri Mulûki’l-Endelus ve’l-Mağrib, thk. G.S. Colan, Beyrût: Dâru’s-Sekâfe, 1980, c. III, s. 80.

3- *Hilafetlerini ahmakça, akli noksan bir şekilde ve ayıpları süslemeden yönettiler.*

Bu türün diğer bir örneği ise Hammûdî sultanı Süleyman el-Müsta‘în için nazmedilmiştir. Denia ve Balear Adaları'nın hükümdarından biri olan Mücahid el-‘Âmirî (ö. 436/1045), Süleyman el-Müsta‘în'i izlediği olumsuz siyaset yüzünden onu şöyle diyerek hicvetmiştir:³⁷ (Serî‘)

- 1- لَا رَجَمَ اللهُ سُلَيْمَانَكُمْ فَأِنَّهُ ضِدُّ سُلَيْمَانَ
2- ذَاكَ بِهِ غَلَّتْ شَيْطَانِيهَا وَحَلَّ هَذَا كُلَّ شَيْطَانَ
3- فَيَأْسُمِهِ سَاحَتْ عَلَى أَرْضِنَا لِهَؤُكَ سَكَانٍ وَأَوْطَانَ

- 1- *Allah sizin Süleyman'ınıza merhamet etmesin! Çünkü o, Süleyman'a karşıdır.*
2- *Şeytanları ona (bu benzerlikten dolayı) katıldı, o da bütün şeytanları serbest bıraktı.*
3- *O, ismi sayesinde girdi toprağımıza, ahaliyi ve yurtları yok etmek için.*

Siyâsî hicivden nasibini alan diğer bir sultan ise Zîrîler sultanlarından biri olan Bâdîs b. Habbûs'tur. Gırnâta sahibi olan Bâdîs b. Habbûs, vezirlik makamına önce bir Yahudi daha sonra ise bir Hristiyan getirdiği için es-Sümeysîr'in hicvinden nasibini almıştır. es-Sümeysîr, Bâdîs b. Habbûs'u şöyle diyerek hicvetmiştir:³⁸ (Haffif)

- 1- كُلُّ يَوْمٍ إِلَى وَرَا بُدِّلَ الْبُولُ بِالْخَرَا
2- فَرَمَانٌ تَهَوَّدَا وَرَمَانٌ تَنْصَرَا
3- وَسَيَصْبُو إِلَى الْمَجُورِ سِ إِذِ الشَّيْخُ عُمَرَا

- 1- *Her gün (daha da) geriye gitmektedir, idrar dışkı ile değiştirildi.*
2- *Zaman Yahudileşti, zaman Hristiyanlaştı.*
3- *Efendi, Mecusi'ye de meyledecek eğer Allah ömür verirse.*

Bu şiirde görüldüğü üzere bazen Yahudiler bazen Hristiyanlar yönetime getirilmiş ve bu durum da Endülüslü Müslümanları rahatsız etmiştir. Yahudiler, daha fazla göreve getirildikleri için daha çok hicve maruz kalmışlardır. Bu tür hicivlerde Yahudilerin iktidarı eleştirilmiş ve Yahudiler yerilmiştir. Örneğin Ebû'l-Hasen (ö.

³⁷ el-Makkarî, *Nefhu't-Tib min Ğusni'l-Endelusi'r-Rafîb*, c. I, s. 429.

³⁸ Nâfi‘ Abdullah, *el-Hicâ' fi'ş-Şi'ri'l-'Arabî el-Endelusî*, s. 69-70.

?), Zirîler döneminde idari görevde bulunan Gırnâta Yahudilerini şöyle hicvetmiştir:³⁹ (Vâfir)

- 1- تَحَكَّمَتِ الْيَهُودُ عَلَى الْفُرُوجِ وَتَاهَتْ بِالْبِغَالِ وَبِالسُّرُوجِ
 2- وَقَامَتْ دَوْلَةُ الْأَنْدَالِ فِيْنَا وَصَارَ الْحُكْمُ فِيْنَا لِلْعُلُوجِ
 3- فَقُلْ لِلْأَعْرَابِ الدَّجَالِ هَذَا زَمَانُكَ إِنَّ عَزَمْتَ عَلَى الْخُرُوجِ

- 1- Yahudiler, tavuklara hükmettiler, katırlar ve eyerler ile övündüler.
 2- Bize göre aşâğılıkların devleti kuruldu ve hüküm ise dinsizler içindir.
 3- Tek gözlü şarlatana de ki: ortaya çıkmaya karar verdi isen zaman senin zamanındır.

Siyâsî hicvin en önemli temsilcilerinden birisi olan es-Sümeysir'in Mülûlü't-Tavâif döneminde şehir devletlerin durumunu anlatmış olduğu hicvi ise dikkate şayandır. es-Sümeysir, bu şiirinde Müslüman şehir devletlere karşı Hristiyanlarla birlik olan diğer Müslüman devletçikleri hicvederek şöyle demiştir:⁴⁰ (Kâmil)

- 1- نَادِ الْمُلُوكَ وَقُلْ لَهُمْ مَاذَا الَّذِي أَخَذْتُمْ
 2- أَسَلَمْتُمْ الْإِسْلَامَ فِي أَيَّيِّ الْعِدَا وَقَعَدْتُمْ
 3- وَجَبَ الْقِيَامُ عَلَيْكُمْ إِذْ بِالنَّصَارَى قُمْتُمْ
 4- لَا تُنْكِرُوا شَقَّ الْعَصَا فَعَصَا النَّبِيِّ شَفَقْتُمْ

- 1- Krallara seslen ve onlara deki: yaptığınız şey nedir?
 2- İslâm'ı düşmanın eline teslim ettiniz ve oturdunuz.
 3- Kıyam size farz olmuştur, çünkü siz Hristiyanlarla yola koyuldunuz.
 4- Asanın (denizi) bölmesini inkâr etmeyiniz yoksa Nebî'nin asası sizi böler.

Siyâsî hicvide aşırıya gidenlerden birisi, İbn Sehl el-Yekkî (ö.560/1164)'dir. Murâbitları sevmeyen şairlerden biri olan İbn Sehl el-Yekkî, Murâbitları acımasızca fahiş kelimeler kullanarak hicvetmiştir. el-Yekkî'nin mevzu bahis hicvi şöyledir:⁴¹ (Recez)

- 1- فِي كُلِّ مَنْ رَبَطَ اللَّثَامَ دِنَاءَةً وَلَوْ أَنَّهُ يَعْلُو عَلَى كَيْوَانِ

³⁹ İhsân 'Abbâs, *Târîhu'l-Edebi'l-Endelusi 'Asru't-Tavâif ve'l-Murâbitin*, s. 118.

⁴⁰ Nâfi' Abdullah, *el-Hicâ' fi 'ş-Şi'ri'l-'Arabî el-Endelusi*, s. 72-73.

⁴¹ İbn Sa'îd el-Mağribî, *el-Muğrib fi Hule'l-Mağrib*, c. II, s. 267-268.

- 2- مَا الْفُخْرُ عِنْدَهُمْ سِوَى أَنْ يُنْقَلُوا
مَنْ بَطْنٍ زَانِيَةٍ لِيَهْرٍ حِصَانٍ
- 3- الْمُنْتَمُونَ لِحِمِيرٍ لَكِنَّهُمْ
وَضَعُوا الْقُرُونَ مَوَاضِعَ التَّيْجَانِ
- 4- لَا تَطْلُبِينَ مَرَابِطاً ذَا عَفَاةٍ
وَاطْلُبِي شُعَاعَ النَّارِ فِي الْغُدْرَانِ

1- Ahlaksızlık, yüzüne peçe takan herkestdir, bu kişi Satürn'e kadar yükselse bile.

2- Bir atın sırtındaki bir fahişenin karnında taşınmaları dışında övünecek neleri var?

3- Himyerîlere mensupturlar lakin onlar taçların yerlerine boynuzları giymişler.

4- Murâbıtlardan iffetinle bir şey isteme bunun yerine su birikintileri üzerindeki ateşin ışığını iste.

3.4. Sosyal/Toplumsal Hiciv

Sosyal/toplumsal hicivde ele alınan konular, genellikle toplumda meydana gelen ahlak çöküntüsü, insanların vurdumduymazlığı, kötü alışkanlıklar, tuhaf gelenekler, riyâset veya liderlik mücadelesinin doğurduğu olumsuz sonuçlar veya farklı gruplar arasında var olan eşitsizlik gibi durumlardır. Bu açıdan bakıldığında bu tür, bir nevi toplumun olumsuz yönlerinin eleştirisi olarak kabul edilebilir. Endülüs'te farklı örf, adet veya dine mensup olan insanların bir arada yaşaması ise bu türün gelişmesine oldukça fazla katkı sağlamıştır. İber yarımadasında fetih döneminde başlayan Arap hâkimiyeti ve etkisi, Mülûkû't-Tavâif döneminden itibaren yerini Berberî, Müvellid ve Avrupa etkisine bırakmıştır. Dolayısıyla ilk dönemlerde normal gözükken bazı durumlar, sonraki dönemlerde hor görülüş ve hicve konu edilmiştir.

Sosyal/toplumsal hicivde ele alınan konulardan birisi hiç şüphesiz insanların aç gözlülüğü veya tamahkârlıklarıdır. Bu konu Arap edebiyatının bütün dönemlerinde kendisine yer bulmuştur. Örneğin Endülüs Emevîleri döneminin öne çıkan şairlerinden biri olan Yahya el-Ğazzâl toplumun halini şöyle diyerek gözler önüne sermiştir:⁴² (Hafif)

- 1- لَا وَمَنْ أَعْمَلَ الْمَطَايَا إِلَيْهِ
كُلُّ مَنْ يَرْتَجِي إِلَيْهِ نَصِيْبًا
- 2- مَا أَرَى هَهُنَا مِنَ النَّاسِ إِلَّا
تَعَلْبًا يَطْلُبُ الدَّجَاجَ وَذِيْبًا
- 3- أَوْ شَبِيْهًا بِالْقَيْطِ أَلْقَى بَعِيْنِيْ
هٗ إِلَى قَاْرَةِ يْرِيدُ الْوُثُوْبَا

1- Şüphe yok ki her kim bineğini ona doğru sürerse, ondan umut besleyen herkes nasibini alır.

⁴² el-Makkarî, *Nefhu't-Tib min Ğusni'l-Endelusi'r-Ratib*, c. II, s. 257.

2- *Ama orada tavuk isteyen tilki ve kurt (gibi) insanlar dışında kimseyi görmedim.*

3- *Ya da üzerine atılmak için gözlerini fareye dikmiş bir kediye benzeyen (insanlar dışında kimseyi görmedim).*

İnsanların şikâyetçi olduğu diğer bir konu ise toplumun duyarsızlığıdır. Bütün dönemlerde bu tür ifadelere rastlanmaktadır. Böyle bir durumun ise şairlerin gözünden kaçması düşünülemez. Ebû'l-Esbağ İbnu'l-Hatîb (ö. ?) ise bu durumu hicvine konu edinen en iyi şairlerden birisidir. Ebû'l-Esbağ, bir hicvinde toplumun ne kadar duyarsız olduğunu ve insanların yaşayan ölümler gibi olduğunu şöyle dile getirmiştir.⁴³ (Vâfir)

1- أَحْيَى بَيْنَ أَمْوَاتٍ رَكُودٍ وَيَقْظَانُ لَدَى زَمَنِ نَوْمٍ
2- أَدُورُ فَمَا أَرَى إِلَّا نِيَامًا كَأَنِّي بَيْنَ أَصْحَابِ الرَّقِيمِ
3- عَفَتْ أَعْلَامُ آدَابِي وَعِلْمِي بِهِمْ فَبَقَيْتُ كَالرُّسْمِ الْقَدِيمِ

1- *Hareketsiz ölümler arasında canlı ve uyuyan bir zamanda uyanık mı(yım)?*

2- *Etrafa bakıyorum ama uyuyanlar dışında kimseyi göremiyorum, Ashâbu'r-Rakîm'in arasında gibiyim.*

3- *İlimimin ve edebimin sancakları yok oldu, onların arasında eski bir tablo gibi kaldım.*

Endülüs şiirinde toplumsal hicvin Benî Ahmer döneminde zirve dönemini yaşadığı söylenebilir. Bundaki en büyük sebebin ise yarımadada tutunacak dalları kalmayan insanların dînî değerlere ve birliğe önem vermesi yerine giderek dînî değerlerden uzaklaşması ve toplumun zenginliğe veya paraya karşı olan sevgisinin artmasıdır. Bu durumundan şikâyetçi olan ve bu durumu hicveden şairlerden birisi, İbn Cüzey el-Kelbî'dir. İbn Cüzey el-Kelbî'nin toplumun bu yönünü hicvettiği şiiri şu şekildedir: (Tavîl)⁴⁴

1- أَرَى النَّاسَ يُولُونَ الْغَنَى كِرَامَةً وَإِنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلًا لِرَفْعَةِ مِقْدَارِ
2- وَيُلُوبُونَ عَنْ وَجْهِ الْفَقِيرِ وَجُوهَهُمْ وَإِنْ كَانَ أَهْلًا أَنْ يُلَاقَى بِأَكْبَارِ

1- *İnsanların derecesini yükseltecek bir halk olmasa bile cömert bir şekilde zengine yöneldiklerini görüyorum.*

⁴³ 'Îsâ, *el-Hicâ' fî'l-Edebi'l-Endelûsî*, s. 137.

⁴⁴ İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta fî Ahbâri Ğirnâta*, c. I, s. 159; el-Makkarî, *Nefhu't-Tîb min Ğusni'l-Endelusi'r-Ratîb*, c. V, s. 517.

2- *Ve insanların itibar elde edeceği bir halk olsa bile yüzlerini fakirlerin yüzlerinden çevirdiklerini görüyorum.*

3- *Zamanın çocukları, sayısız hadisler geldi onlara ama onlar sadece İbn Dînâr'ın⁴⁵ hadisi kabul ettiler.*

Toplumun bozulmasına sebep olan hallerden birisi cahilliktir. Daha önce belirtildiği gibi cahillik durumu da insanların şikâyetçi olduğu konuların başında gelmektedir. Ebû Hayyân da bu konuya uzak kalmamış ve toplumun bir parçası olan cahilleri dışı süslü ve güzel olan fakat içi boş olan kişiler şeklinde tanımlayarak hicvetmiştir.⁴⁶ (Tavîl)

1- أَيَا كَاسِيَا مِنْ جَبْدِ الصُّوفِ نَفْسُهُ وَيَا عَارِيَا مِنْ كُلِّ فَضْلِ وَمِنْ كَيْسِ

2- أَتَزْهَى بِصُوفٍ وَهُوَ بِالْأَمْسِ مُصْبِحٌ عَلَى نَعْجَةٍ وَالْيَوْمِ أَمْسَى عَلَى تَيْسِ

1- *Ey kendisini en iyi yünlerden giydiren ve ey bütün giysi ve faziletlerden 'ârî olan!*

2- *Dün bir tekenin üzerinde bugün ise bir koyunun üzerinde kıl olan yün ile mi övünüyorsun?*

3.5. Dînî Hiciv

Dînî hiciv, şahsî menfaatleri veya inançları uğruna verdikleri yanlış hüküm, bilgi veya kararlardan dolayı daha çok kadıların, şeyhlerin, fakihlerin veya ilim ehlinin yerildiği bir hiciv türüdür. Bu türde hicve konu olan kişiler, zındık veya mürted olarak değerlendirilmiş ve bu kişilerin riyakârlıkları dile getirilmiştir. Endülüs'te ve Endülüs'ün sıkı ilişkilere sahip olduğu Mağrib'de farklı mezheplerin var olması, bu türün renklenmesine katkı sağlamıştır.

Daha çok yanlış hüküm veren ve haksız kazanç elde eden fakihlerin hicvedildiği bu türe Endülüs'ün ilk dönemlerinden beri rastlamak mümkündür. Örneğin Yahya el-Ğazzâl, açık sözlülüğü ve fikirlerinden dolayı fakihler tarafından zındıklıkla itham edilmiş, Yahya el-Ğazzâl ise dönemin fakihlerini şöyle diyerek yermiştir.⁴⁷ (Hafîf)

1- لَسْتُ تَلْقَى الْفَقِيهَ إِلَّا غَنِيًّا أَيَّتْ شَعْرِي مِنْ أَيَّنْ يَسْتَعْتُونَا

2- نَقَطْعُ الْبَرِّ وَالْبِحَارِ طِلَابَ الرَّ زُقِّ وَالْقَوْمِ هَا هُنَا قَاعِدُونَا

3- إِنَّ لِقَوْمٍ مَضْرِبًا غَابَ عَنَّا لَمْ يُصِْبْ قَصْدَ وَجْهِهِ الرَّكْبُونَا

⁴⁵ İbn Cüzey, burada tevriye sanatını kullanarak Endülüs fıkıh ve hadis ilmine oldukça katkısı olan İbn Dînâr'ın isminden istifade etmiştir. İbn Dînâr ismini para anlamındaki dinar olarak kullanmıştır.

⁴⁶ el-Makkarî, *Nefhu't-Tib min Ğusni'l-Endelusi'r-Ratib*, c. II, s. 537.

⁴⁷ Nâfi' Abdullah, *el-Hicâ' fi Şi'ri'l-'Arabî el-Endelusî*, s. 97-98.

- 1- Zengin olmayan bir fakihe rastlayacak değilsin, keşke nereden zengin olduklarını bilsem.
- 2- Bu topluluk (fakihler), işte orada otururken, bizler rızık isteğiyle kara ve denizleri yararız.
- 3- Bizde bulunmayan bir çadır vardır sadece bu kavim için, yolcular bu kavmin yüzünü döndüğü yere dahi bakamaz.

Fakihlerin hicvine mazur kaldığı diğer bir isim ise Endülüs'ün bahçıvanı olarak maruf olan İbn Hafâce'dir. İbn Hafâce, fakihlerin sadece makam ve mevki için ilim tahsil ettiklerini ve zühd hayatı yaşadıklarını dile getirerek onları hicvetmiştir:⁴⁸ (Kâmil)

- 1- دَرَسُوا الْعُلُومَ لِيَمْلِكُوا بِحَدَالِهِمْ
فِيهَا صُدُورَ مَرَاتِبٍ وَمَجَالِسِ
- 2- وَتَزَهَّدُوا حَتَّى أَصَابُوا فُرْصَةً
فِي أَخْذِ مَالٍ مَسَاجِدٍ وَكِنَائِسِ

- 1- Münazaralarıyla yüksek makam ve maaş sahibi olmak için ilim tahsil ettiler.
- 2- Kiliseler ve mescitlere ait malları alma hususunda bir fırsat elde edinceye kadar zahitlik yaptılar.

Ebû Hayyân ise aynı durumdan şikâyet ederek dönemin ilim ehlini şöyle hicvetmiştir:⁴⁹ (Tavîl)

- 1- لَقَدْ جُلْتُ فِي غَرْبِ الْبِلَادِ وَشَرْقِهَا
أُنْقَبُ عَمَّنْ كَانَ اللَّهُ دَاعِيَا
- 2- فَلَمْ أَرِ إِلَّا طَالِبًا لِرِيَّاسَةٍ
وَجَمَاعَ أَمْوَالٍ وَشَيْخًا مَرَاتِبَا
- 3- قَبِضْتُ يَدِي عَنْهُمْ وَأَثَرْتُ عَزْلَةً
عَنِ النَّاسِ وَاسْتَعْتَيْتُ بِاللَّهِ كَافِيَا

- 1- Allah'a davet edenleri araştırmak üzere ülkelerin doğusunu ve batısını dolaştım.
- 2- Riyâsete talib olandan, mal toplayandan ve riyakâr şeyhlerden başkasını görmedim.
- 3- Elimi onların üzerinden çektim ve insanlardan uzak kalmayı tercih ettim, Allah ile yetindim.

Endülüs'te dînî hicvin konularından birisi ise temel kabul gören inançların bazıları tarafından farklı şekilde yorumlanmasıdır. Örneğin Endülüs'ün meşhur fakihlerinden birisi olan Münzir b. Sa'îd el-Bellûtî (ö. 355/966), Tartûşa kadılığı

⁴⁸ İbn Hafâce, *Dîvânü İbn Hafâce*, s. 138.

⁴⁹ el-Makkarî, *Nefhu't-Tib min Ğusni'l-Endelusi'r-Ratîb*, c. II, s. 572.

yaparken eline geçen bir kitapta İbn Abdürabbih (ö. 328/940)'in içerisinde Hulefâ-i Râşidîn'i Hz. Ebu Bekr, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Muaviye olarak tasnif ettiği bir urcuzesine rastlamıştır. Bu duruma oldukça öfkelenen el-Bellûfî, İbn Abdürabbih'i şöyle diyerek hicvetmiştir:⁵⁰ (Tavîl)

- 1- أَوْمًا عَلِيٌّ لَا بَرِحَتْ مُلَعَّنًا
يَا بْنَ الْحَبِيئَةِ عِنْدَكُمْ بِإِمَامٍ
- 2- رَبُّ الْكِسَاءِ وَخَيْرُ آلِ مُحَمَّدٍ
دَانِي الْوَلَاءِ مُقَدَّمُ الْإِسْلَامِ

1- Lanetlenmeye devam et! Ey İbnu 'l-Habîse! Sizin katınızda Ali imam olarak yok mudur?

2- O, kisâ' ehlinin efendisi, Muhammed'in ahalisinin en hayırlısı, vekillîge en yakın olan ve İslâm'ın aynasıdır.

Hiciv şiirleri, farklı etnik unsurlar arasında cereyan eden mücadelelerde olduğu gibi farklı din mesupları arasında da bir savunma veya saldırı aracı olarak kullanılmıştır. Endülüs'te nazmedilen dinî içerikli hicivler, sadece Müslümanlarla sınırlı kalmayıp Hıristiyanları ve Yahudileri de kapsamıştır. Fakat Yahudiler için nazmedilen hiciv şiirlerinin içerik bakımından siyâsî hicve daha yakın oldukları görülür. İber yarımadası yavaş yavaş Hıristiyanların eline geçince, Hristiyan kralı Nikiforos, yanında bulunan mürted bir kâtibe içerisinde sultanı, İslâm dinini ve Hz. Peygamberi yeren ifadelerle dolu uzun bir kaside yazdırmış ve Endülüs Emevileri son sultanı III. Hişâm el-Mu'ted-Billâh'a göndermiştir. Bu kaside okunurken huzurda bulunan İbn Hazm (ö. 456/1064) ise bu hakaret veya yergilere karşılık olarak cevap niteliğinde uzun bir kaside nazmetmiştir. İbn Hazm, "Endülüs'ün en uzun hicvi" diye meşhur olan bu kasidesinde İslâm dininin kutsallarına yapılan saldırılara cevap vermiş sonrasında ise Hristiyanlığın dînî kaidelerini hicvetmiştir. Bu kasidenin bazı bölümleri şöyledir:⁵¹ (Tavîl)

- 1- أَتَقْرُنُ يَا مَخْذُولُ دِينَ مُتَلَأَثٍ
بَعِيدٌ عَنِ الْمَعْقُولِ بَادِي الْمَأْتِمِ
- 2- تَدِينُ لِمَخْلُوقٍ يَدِينُ لغيرِهِ
فِيَا لَكَ سُخْفًا لَيْسَ يَخْفَى لِعَالَمٍ
- 3- أَنَا جِبِلُّكُمْ مَصْنُوعَةٌ بِتَكَادُبٍ
كَلَامِ الْأَوْلَى فِيهَا أَتَوَّا بِالْعِظَائِمِ
- 4- وَعُودٌ صَلِيبٍ مَا تَرَالُونَ سَجْدًا
لَهُ يَا عُقُولَ الْهَامَلَاتِ السَّوَائِمِ
- 5- تَدِينُونَ تَضَلُّالًا بِصَلْبِ إِلَهُكُمْ
بِأَيْدِي يَهُودٍ أَرْدَلِينَ الْأَائِمِ

1- Ey zelil olan kimse! Akıldan uzak, günahı aşikâr olan bir teslis dini (hak din ile) bir tutulur mu?

⁵⁰ el-Emîr Şekîb Arslân, *el-Hulelu's-Sundusiyye fi'l-Ahbâri ve'l-Âsârî'l-Endelusiyye*, Beyrût: Dâru Mektebeti'l-Hayât, h. 1355, c. III, s. 24.

⁵¹ Nâfi' Abdullah, *el-Hicâ' fi'ş-Şi'ri'l-'Arabî el-Endelûsî*, s. 105.

2- Başkasına ibadet eden bir yaratılmışa kulluk ediyorsun, âlem için dahi saklı kalmayacak olan lanet ve zulüm senin üzerine olsun.

3- İncilleriniz, yalanlarla doldurulmuştur, onlardaki ilk sözü günahlarla doldurdunuz.

4- Ey başıboş hayvan sürüsü akıllılar! Siz hala bir haç parçasına secde ediyorsunuz.

5- İlahımızın alçak Yahudiler tarafından çarmıha gerildiğine sapkın bir şekilde inanıyorsunuz.

SONUÇ

Günlük yaşamın bir parçası mahiyetinde olan hiciv şiirlerinin Doğu’da olduğu gibi Endülüs’te de gereken ehemmiyeti gördüğü söylenebilir. Her ne kadar Doğu ile Endülüs şiirini kıyaslamak uygun olmasa da-iki bölgenin doğal, sosyal, kültürel vb. gibi şartları eşit olmadığı için- illa da bir karşılaştırma yapılacaksa Doğu hicivinin Endülüs hicvinden daha güçlü olduğu söylenebilir. Fakat bu da Endülüs hicvinin zayıf olduğu anlamına gelmemelidir. Çünkü Endülüs’te hemen hemen bütün hiciv türlerinde eşsiz hiciv şiirleri nazmedilmiştir.

Endülüs’te nazmedilen hiciv şiirlerine bakıldığında Doğu’da olduğu gibi hiciv şiirlerinin bazılarının hicvin yazıldığı kişi veya kişilerin göz önünde bulundurularak, bireysel veya topluluk bazılarının ise içerik veya konu yönünden siyâsî, toplumsal ve dînî olarak tasnif edildiği görülmüştür. Hiciv türleri tasnif edilirken, modern dönemde hazırlanan bazı eserlerde olduğu gibi soyut ve somut veya gazel temalı şiirlerde olduğu gibi ‘uzri veya hadarî şeklinde bir yolun izlenmesi de muhtemeldir.

Endülüs’ten günümüze ulaşan hiciv şiirlerinden bireysel hicvin Endülüs’ün bütün dönemlerinde kendisine geniş yer bulduğunu, topluluk hicvinin ilk dönemlerde daha güçlü olduğu fakat sonraki dönemlerde Endülüs’ün mozaik halini almasından dolayı zayıfladığını, siyâsî hicvin iç ve dış çatışmalardan dolayı Mülûkü’t-Tavâif, Murâbitlar ve Muvahhidler dönemlerinde daha güçlü olduğunu, toplumsal hicvin Endülüs’te ayakta kalma mücadelesi veren ve yarımada yalnızlık hissi yaşayan Benî Ahmer/ Nasrîler döneminde daha çok tutulduğunu ve dînî hicvin ise çeşitli dinlere ev sahipliği yapan Endülüs’te bütün dönemlerde örneklerinin verildiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Bireysel hiciv savaşları erkek ve kadın şairler arasında da cereyan etmiş ve bazen bireysel hicve aile fertleri de eklenmiştir. Topluluk hicivlerinde bazen bir şahıs ele alınmış ama şahıs üzerinden topluluğun hicvi amaçlanmıştır. Siyâsî hicivlerde hicvedilen yöneticinin ailesi veya soyu da yerilmiştir. Toplumsal hicivlerde daha çok toplumun bozulan yönleri ve insanların umursamazlığı veya uyuşukluğu dile getirilmiştir. Dînî hicivlerde ise yanlış hüküm veren din adamları hicvedilmiştir.

Endülüs hiciv şiirlerinde nakîza türünde örnekler de çok olmasına rağmen nakîza özellikleri taşımayan karşılıklı hicivler de çoktur. Fakat bu tür hicivleşmeler, saldırdan ziyade daha çok savunma mahiyetindedirler. Doğu’da olduğu gibi Endülüs’te de bazı şairlerin kazanç elde etmek için hiciv şiirleri nazmetmişlerdir. Hemen hemen herkesin hicvedildiği Endülüs şiirinde merkeze sadece Arapların

alınıp onlara ait diğer etnik unsurları hicvettiklerini söylemek uygun olmayacaktır. Çünkü Müvelledlerin ve Berberilerin de Arapları yerdiği hiciv örnekleri mevcuttur. Son dönemlerde hazırlanan bazı çalışmalarda “dehr” (zaman/kader) konulu hiciv örnekleri de verilmiştir. Fakat verilen bu hiciv örneklerinin içeriği şikâyet konulu şiirlere daha yakın olduğu için onlar bu çalışma da ele alınmamıştır.

Fahiş ve kerih kelimelerin çokça kullanıldığı Endülüs hiciv şiirlerinde kısa ve hafif bahirler kullanılmış, hiciv şiirleri sadece geleneksel kaside tarzında kalmayıp maktu‘, muvaşşah ve zecel tarzında da nazmedilmişlerdir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/Reference

- Abbâs, İhsân. *Târîhu'l-Edebi'l-Endelusî 'Asru't-Tavâif ve'l-Murâbitîn*. Ammân: Dâru's-Şurûk, 1997.
- Abdullah, Nâfi'. *el-Hicâ' fî's-Şi'ri'l-'Arabî el-Endelusî*. Bîrzeit: Külliyyetu'l-Âdâb Câmi'atu Bîrzeit, 1984.
- Arslân, el-Emîr Şekîb. *el-Hulelu's-Sundusiyye fî'l-Ahbâri ve'l-Âsâri'l-Endelusiyye*. Beyrût: Dâru Mektebeti'l-Hayât, c. I-III, h. 1355.
- Cerâr, Eymen Yûsuf İbrâhîm. “el-Harekâtu's-Şi'riyye fî'l-Endelus ('Asru Benî'l-Ahmer)”. Yüksek Lisans Tezi, Câmi'atu'n-Necâhi'l-Vataniyye, 2007.
- Çetin, Nihad M.. *Eski Arap Şiiri*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2011.
- Çınar, Mustafa. “Endülüs'te Mulûku't-Tavâif Dönemi Edebi Çevresi (392-424/1031-1090)”. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2002.
- Çiftçi, Faruk. “Endülüs'te Hilafet Dönemi Edebi Çevresi (316-422/929-1031)”. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1999.
- ed-Dâye, Muhammed Rıdvân. *Târîhu'n-Nakdi'l-Edebî fî'l-Endelus*. Beyrût: Müessesetu'r-Risâle, 1993.
- Dayf, Şevkî. *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî (1) (el-'Asru'l-Câhili)*. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1960.
- Dayf, Şevkî. *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî (3) (el-'Asru'l-'Abbâsî el-Evvel)*. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1963.
- Dayf, Şevkî. *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî (4) (el-'Asru'l-'Abbâsî es-Sânî)*. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1973.

- Dayf, Şevkî. *Târîhu'l-Edebi'l'Arabî (8) ('Asru'd-Düvel ve'l-İmârâti'l-Endelus)*. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1989.
- Demirayak, Kenan. "Arap Edebiyatında Şiirle Kazanma", *İslâmî Edebiyat*. 21 (1993), s. 47-53.
- Demirayak, Kenan. *Arap Edebiyatı Tarihi-I Cahiliye Dönemi*. Erzurum: Fenomen Yayınları, 2009.
- Demirayak, Kenan. *Arap Edebiyatı Tarihi-II Sadru'l-İslâm Dönemi*. Erzurum: Fenomen Yayınları, 2009.
- Demirayak, Kenan. *Arap Edebiyatı Tarihi-III Emeviler Dönemi*. Erzurum: Fenomen Yayınları, 2012.
- Heykel, Ahmed. *el-Edebu'l-Endelusî mine'l-Feth ilâ Sukûti'l-Hilâfe*. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1985.
- İbn 'İzârî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Merrâkuşî. *el-Beyânü'l-Muğrib fî Ahbâri Mulûki'l-Endelüs ve'l-Mağrib*. thk. G.S. Colan. c. I-IV, Beyrut: Dâru's-Sekâfe, 1980.
- İbn Bessâm eş-Şenterîmî. Ebû'l-Hasen Alî, *ez-Zehîra fî Mehâsini Ehli'l-Cezîra*. thk. İhsân 'Abbâs. c. I-IV, Beyrût: Dâru's-Sekâfe, 1997.
- İbn Hafâce, Ebû İshâk İbrâhîm b. Ebi'l-Feth. *Dîvânü İbn Hafâce*. thk. Ömer Fârûk et-Tabbâ'. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1994.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem. *Lisânü'l-'Arab*. thk. Ahmed Fâris. Beyrût: Dâru Sâdır, c. I-XV, h. 1400.
- İbn Sa'îd el-Mağribî, Ebû'l-Hasen Nûruddîn Alî b. Mûsâ b. Muhammed b. Abdilmelik. *el-Muğrib fî Hule'l-Mağrib*. thk. Şevki Dayf. c. I-II, Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1955.
- İbnü'l-Hatîb, Ebû Abdillâh zü'l-vizâreteyn Lisânüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Saîd es-Selmânî el-Endelüsî. *el-İhâta fî Ahbâri Ğirnâta*. thk. Muhammed Abdullah 'Înân. c. I-IV, Kahire: Mektebetu Hâncî, 1973.
- Îsâ, Fevzî. *el-Hicâ' fî'l-Edebi'l-Endelusî*. İskenderiyye: Dâru'l-Vefâ', 2007.
- Îsâ, Fevzî. *eş-Şi'ru'l-Endelusî fî 'Asri'l-Muvahhidîn*. İskenderiyye: Dâru'l-Vefâ', 2007.
- Kennûn, Abdullah. *en-Nubûğu'l-Mağribî fî'l-Edebi'l-'Arabî*. c. I-III, Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1971.
- Kılıçlı, Mustafa. *Arap Edebiyatında Şuûbiyye*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1992.
- el-Makkarî, Ebû'l-Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed et-Tilimsânî el-Fâsî. *Nefhu't-Tîb min Ğusni'l-Endelusi'r-Ratîb*. thk. İhsân 'Abbâs. c. I-VIII, Beyrût: Dâru Sâdır, 1968.

- Muhammed, Sirâcuddîn. *el-Hicâ' fî'ş-Şi'ri'l-'Arabî*. Beyrût: Dâru'r-Râtib el-Câmi'iyye, ty.
- Muhyiddîn, Muhammed. "eş-Şi'ru'l-Endelusî fî 'Asri'l-Muvahhidîn Mukârebe li Funûnih ve Hasâisih fî'l-Fetrati'l-Ûlâ". Doktora Tezi, Câmi'atu Ebî Bekr Belkayd, 1997-1998.
- Özdemir, Mehmet. *Endülüs Müslümanları Siyasî Tarih*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016.
- er-Râzî, Muhammed b. Ebû Bekir. *Muhtâru's-Sihâh*. thk. Mahmud Hâtır, Beyrût: Mektebetü Lübnan, 1995.
- er-Rikâbî, Cevdet. *Fî'l-Edebi'l-Endelusî*. İskenderiyye: Dâru'l-Me'ârif, 1960.
- eş-Şek'a, Mustafa Muhammed. *el-Edebu'l-Endelusî Mevdû'âtuh ve Funûnuh*. Beyrût: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1997.